

וישְׁרָנָה הַפְּרוֹת

נקודת השיחה: רמז במצות נענועים, שמחה וחיזוק להתחיל עבודת השם מחדש אחרי הסליחה והכפרה בימים הנוראים.

הקדמה

מצוה לנענע את הד' מינים², ובמתני' (סוכה פ"ג מ"ט),

'והיכן היו מנענעין [בעת אמירת הלל], בהודו לה' תחילה וסוף, ובאנא ה' הושיעא נא'.

ומהיכא ילפינן ליה, כתב הרא"ש (סוכה פ"ג סי' כ"ו):³

'והא דמענעים באנא ה' הושיעא נא, אע"פ שאינו תחילת הפרק ולא סוף הפרק, היינו על פי המקרא דכתיב 'אז ירננו עצי היער וגו', וכתב בתריה 'הודו לה' כי טוב', וכתב נמי בתריה 'ואמרו הושיענו אלקי ישענו וגו'.

'ואיתא במדרש לפי שבראש השנה באין לדין ישראל ואומות העולם, ואין יודעין מי יצא זכאי ומי יצא חייב, נתן הקב"ה מצוה זו לישראל, שיהיו שמחים בלולביהם, כאדם היוצא מלפני השופט זכאי שהוא שמח, והיינו דכתיב (דברי הימים א' ט"ז) 'ירננו עצי היער', כלומר ירננו בעצי היער כאשר יצאו מלפני ה' זכאין, כשבאין לשפוט את הארץ, ובמה ירננו בהודו, ובהושיעה נא'.

הרי שמצות נענוע, ומקום הנענוע בהלל נלמוד מן הכתוב בדברי הימים, ובודאי כשנעמוק במקור הכתובים, יתראה לפנינו אור חדש במצות נענוע.

וטרם שנבוא לבאר דברי הכתובים שממנו למדו מצות נענועים עלינו לגלגל פרק בתולדות עם ישראל שעליהם סבבו דברי הפסוקים.

א.

בספר שמואל (א' ה – ו) הנביא מספר באריכות האיק שארון אלקים נשבה ביד הפלשתים⁴.

'וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹקִים' (שם ה' א')

והיה צרה גדולה לבני ישראל עד שמצער הגדול מת עלי הכהן ככתוב:

¹ נרשם לכבוד חג הסוכות תש"פ.

² גמ' שם לז:

³ וחלק מזה כ' בתוס' לז: ד"ה בהודו לה'.

⁴ העתקתי רק ראשי פרקים, ראה בפנים באריכות.

וַיְהִי כִּהְזָכִירוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹקִים, וַיִּפֹּל מֵעַל הַכֶּסֶּא אַחֲרָנִית בְּעֵד יַד הַשַּׁעַר, וַתִּשָּׁבֶר מִפְּרֻקָתוֹ, וַיָּמָת (שם ד' י"ח)⁵.

וַגָּלָה כְּבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל (שם ד' כ"א, כ"ב).

הפלשתים נענשו מאוד על גנבת את ארון האלקים ככתוב:

וַתְּהִי יַד יי' בְּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד, וַיִּךְ אֶת אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטָן וְעַד גְּדוֹל, וַיִּשְׁתְּרוּ לָהֶם טַחֲרִים⁶ (שם ה' ח')

וַהֲאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא מָתוּ, הָכּוּ בְּטַחֲרִים⁷, וַתַּעַל שׁוֹעֵת הָעִיר הַשָּׁמַיִם' (שם ה' י"ב).

טחורים פירוש רש"י ז"ל:

עכברים נכנסין בנקביהם ושומטין בני מעיהם ויוצאין.

וגם דגון אלהיהם נענש ככתוב:

וַהֲנֵה דָגוֹן נָפַל לִפְנֵי אֲרֻצָּה לִפְנֵי אֲרוֹן יי', וַרָּאשׁ דָּגוֹן וַשְּׁתֵי כַּפּוֹת יָדָיו כָּרְתוֹת אֶל הַמִּפְתָּן' (שם ה' ד')⁸.

ולא ידעו הפלשתים לשאת עצה לנפשם,

וַיִּקְרְאוּ פְּלִשְׁתִּים לַכַּהֲנִים וְלַקְסָמִים לֵאמֹר, מֶה נַעֲשֶׂה לְאֲרוֹן יי' (שם ו' ב'),

וכה אמרו הקוסמים לעשות, כדי לבדוק, האם העונשים אכן באים בגלל שלקחו את ארון ה', או מקרה הוא:

וַיַּעֲתָה קָחוּ וַעֲשׂוּ עֲגֻלָּה חֲדָשָׁה אַחַת, וַשְּׁתֵי פְרוֹת עֲלוֹת (מניקות⁹), אֲשֶׁר לֹא עָלָה עֲלֵיהֶם עַל, וַאֲסַרְתֶּם אֶת הַפְּרוֹת בְּעֲגֻלָּה, וַהֲשִׁיבְתֶּם בְּנֵיהֶם מֵאַחֲרֵיהֶם הַבִּיטָה (כל זה לנסיון, שאין אלו ראויות למשוך, ועוד שגועות אחרי בניהם, ואם יהיה כח בארון שיוליכו אותו מאליהם, נדע שהוא עשה לנו).

וַלְקַחְתֶּם אֶת אֲרוֹן יי', וַנִּתְּנֶם אֹתוֹ אֶל הָעֲגֻלָּה, וְאֵת כָּלִי הַזֶּהב אֲשֶׁר הִשְׁבַּתֶּם לוֹ אֲשֶׁם, תִּשְׁיִמוּ בְּאַרְגָּז מִצֵּדוֹ, וְשַׁלַּחְתֶּם אֹתוֹ וְהָלַךְ.

וַרְאִיתֶם אִם דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ יַעֲלֶה בֵּית שְׁמֶשׁ, הוּא עֹשֶׂה לָנוּ אֶת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת, וְאִם לֹא, וַיִּדְעֵנוּ כִּי לֹא יָדוּ נִגְעָה בָּנוּ, מִקְרָה הוּא הִיָּה לָנוּ (שם ו' ז' - י').

וכן עשו אנשי פלשתים:

⁵ יש לציין לכאן דרשה נפלאה שנאמר ע"י מו"ר הראש ישיבה הגאון רבי מאיר הייזלר שליט"א בהספדו את הגאון רי"ש אלישיב ז"ל, נדפס בהפלט לקראת שבת פרשת ראה תשע"ב.

⁶ עפולים כתיב, טחורים קרי.

⁷ עפולים כתיב, טחורים קרי.

⁸ הכתוב שם מבאר נסים גדולים בזה עיי"ש.

⁹ הכתוב בסוגריים הוא מפ"י רש"י ז"ל.

וַיַּעֲשׂוּ הָאֲנָשִׁים כֵּן, וַיִּקְחוּ שְׁתֵּי פְרוֹת עֲלוֹת, וַיֹּאסְרוּם בַּעֲגָלָה, וְאֵת בְּנֵיהֶם כָּלוּ בְּבֵית. וַיִּשְׂמוּ אֶת אֶרֶון יִי אֶל הָעֲגָלָה (שם ו' י' – י"א).

ונס גדול נעשה ככתוב:

וַיִּשְׁרְנָה הַפְּרוֹת בַּדֶּרֶךְ, עַל דֶּרֶךְ בֵּית שָׁמֶשׁ, בְּמַסְלָה אַחַת הֵלְכוּ הֶלֶךְ וְגָעוּ, וְלֹא סָרוּ יָמִין וּשְׂמָאוֹל, וְסִרְנֵי פְלִשְׁתִּים הֵלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד גְּבוּל בֵּית שָׁמֶשׁ (שם ו' י"ב).

ובני ישראל שמחו שמחה גדולה, שהשב השם להם את ארון אלקים בדרך נס גלוי.

וּבֵית שָׁמֶשׁ קִצְרִים קִצְרִים חֲטִים בְּעַמְק, וַיִּשְׂאוּ אֶת עֵינֵיהֶם, וַיִּרְאוּ אֶת הָאֶרֶון וַיִּשְׂמְחוּ לְרֵאוֹת (שם ו' י"ג).

מה שכתוב 'וַיִּשְׁרְנָה הַפְּרוֹת בַּדֶּרֶךְ':

'לפי פשוטו 'וַיִּשְׁרְנָה' לשון 'שר' דרך ישר היו הולכות' (לשון רש"י ז"ל).

וכמה נסים גדולים כלולים בו ומהם:

שהפרות הולכו בדרך ישר, 'במסלה אחת הלכו' כי על הדרך יש בו כמה מסלות כבושות להולכי רגל, ודרך הבהמה ללכת פעם בצד ופעם בצד זה, והם הלכו במסלה אחת.¹⁰

מה גם שהיה פרות 'עלות' 'מניקות' 'שאין דרכם למשוך משאות'¹¹, וגם 'לא עלה עליהם עול' 'ולא היו בני תרבות למשוך בעגלה, כי לא נסו שום שום מלאכה'.¹²

ועוד היו 'בניהם מאחריהם' 'כלו בבית', 'שאז מדרך הטבע שתשובנה אחרי בניהם'¹³, 'כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם'¹⁴, 'וכל שכן שלא יעבורו מפה אל ארץ אחרת'.¹⁵

וגם היה 'עגלה חדשה' 'שהחדשה קשה יותר להנהיגה'.¹⁶

ובכל זאת 'וַיִּשְׁרְנָה הַפְּרוֹת' 'הלכו בדרך הישר'¹⁷, 'על דרך בית שמש'.

'אף שהיה להם ברירה ללכת לפנים או לאחור, הם בחרו ללכת אל צד בית שמש למזרח'¹⁸, 'ולא סרו ימין ושמאל', 'כי הדרך מתעקם לפעמים במקום סלעים ורכסים,

¹⁰ לשון המלבי"ם.

¹¹ לשון המלבי"ם.

¹² לשון הרלב"ג.

¹³ לשון המלבי"ם.

¹⁴ לשון הרלב"ג.

¹⁵ לשון המלבי"ם.

¹⁶ לשון המלבי"ם.

¹⁷ לשון מצודות דוד.

¹⁸ לשון המלבי"ם.

והם לא סרו בעקמימות, רק הלכו בקו הישר, שגדרו הקו היותר קצר בין שתי נקודות מונחות¹⁹.

'וסרני הפלשתי הלכים אחריהם' כי לא היה זה פלא אם היו הולכים לפנייהם, שדרך הבהמה להמשך אחרי בעליה, לא כן כשהלכו אחריהם.

'הלוך וגעו' הפרות הלכו בבכי ובצעקה 'אחר בניהם', אעפ"כ לא סרו ימין ושמאל²⁰.

הנס הגדול הזה שהפרות נשאו את ארון אלקים נגד טבען בדרך ישר על בית שמש, הראה לפלשתים 'כי מה' היתה זאת'²¹, 'והוא עשה להם את הרעה הגדולה הזאת' ומאתו יצא הרעות להענשים, 'וידעו כי הכל היה השגחיי, כי רצון שישוב ארון עוזו אל מנוחתו, ולכן הנהיג ברוחו גם העגלה ומושכיה אל אשר יהיה שם הרוח ללכת²². וישמחו בני ישראל בראותם הנס הגדול, ששב ארון אלקים משביו.

חז"ל הקדושים הוסיפו על הנסים הגדולים, עוד פלא ונס גדול ופירשו הכתוב 'וישרנה הפרות' באופן אחר, וכך כתבו בגמ' ע"ז (כד:):

'מאי וישרנה, א"ר יוחנן משום רבי מאיר, שאמרו שירה, ורב זוטרא בר טוביה אמר רב, שישרו פניהם כנגד ארון ואמרו שירה'.

והיינו שבגמ' הוסיפו שני נסים:

א' שהפרות 'שרו פניהם כנגד ארון' דהיינו שהפכו פניהם לצד הארון.

ב' שהפרות שרו בפיהם ואמרו שירה לאלקי ישראל, על הנס הגדול של החזרת הארון ליד עם ישראל!

ובלשון המדרש שוחר טוב (פ' י"ב)

'וישרנה הפרות, שרן ואזלן, מהלכן ביופי, והיה הופכות פניהם כלפי שיטה (פי' שהתירו עצמן מקשרי העגלה²³), ואומרות שירה'.

על השירה הזאת שזמרו הפרות, הביעו חכמי המדרש בהתפעלות (בראשית רבה נד):

אמר ר' שמואל בר נחמן כמה יגיעות יגע בו בן עמרם עד שלמד שירה ללוים, ואתם אומרות שירה מאליכם? 'יישר' חילכם²⁴!

ובגמ' שם פליגי תנאי ואמוראי איזה שירה אמרו, ובמדרש (בראשית רבה פנ"ד) מביא דעה שכתב:

¹⁹ לשון המלבי"ם

²⁰ לשון מהר"י קרא.

²¹ לשון הרלב"ג.

²² לשון המלבי"ם.

²³ לשון פי' מהרז"ו בראשית רבה פ' נ"ד.

²⁴ 'וישרנה' קדריש, לשון ברכה להם מעם הקב"ה (מתנות כהונה שם).

ר' אלעזר אמר, הודו לה' קראו בשמו'

דהיינו ששרו הפסוקים ששר דוד לפני הארון הכתובים בספר דברי הימים (א ט"ז ח- ל"ו), בעת אשר הושיבו את הארון בתוך האהל, ועשו שמחה גדולה מאוד ככתוב שם (ט"ו כ"ח, ט"ז ד')²⁵:

וְכָל יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְיָ בְּתִרְעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר וּבַחֲצָצְרוֹת וּבַמִּצְלָתִים מְשַׁמְעִים בְּנִבְלִים וְכַנֹּרוֹת: וַיִּתֵּן לִפְנֵי אֲרוֹן יְיָ מִן הַלְוִיִּם מְשָׁרְתִים וְלִהְזָכִיר וְלִהְיוֹדוֹת לַיהוָה לֵאמֹר אֵלֵהִי יִשְׂרָאֵל: בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד בְּרֹאשׁ לַהֲדוֹת לַיהוָה בְּיָד אֲסָף וְאַחִיו:

וממשיך הכתוב לתאר מה שרו לפני ארון אלקים (שם ח- ל"ו):

הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו וגו'

אֲזַיִרְנֶנּוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' כִּי בָא לְשָׁפוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: וַאֲמָרוּ הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדֹשְׁךָ לְהִשְׁתַּבַּח בְּתִהְלֶתְךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אִמֵּן וְהִלֵּל לַיהוָה:

והם הפסוקים שאנו אומרים ב'הודו' בכל בוקר לפני התפילה כדלקמן.

ולפי דברי המפרש²⁶ (שם ט"ז כ"ב, ושם ל"ה) בשם ר' אלעזר בן משולם, הפרות שרו שני פרקי תהלים שלמים, פרק ק"ה ופרק ק"ו, שהם זהים כמעט להפסוקים בספר דברי הימים, ובדברי הימים מוזכר הקיצור של שני פרקים אלו.

עוד כתב המפרש שם בשם ר' אלעזר בן משולם:

'לפיכך תיקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית'.

שלזכר הנס הגדול התקן דוד המלך שישרו לפני ארון ה', את המזמורים ששרו הפרים בעת שעלו מן הפלשתים לבית שמש.

ומה ששרו כן לפני הארון מפורש בסדר עולם (רבה פי"ד):

'בשחר היו אומרים הודו לה' קראו בשמו וגו' עד על תגעו במשיחי וגו', ובין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ וגו' עד ואמר כל העם אמן והלל לה'. וכך היו אומרים כל ארבעים ושלוש שנה בציון לפני הארון, עד שהביעו שלמה לבית העולמים'.

ולכן אומרים פסוקים אלו בפסוקי דזמרא של שחרית, כמו שכתוב הטור (או"ח סי' נ"א):

²⁵ זה היה הרבה שנים אחרי ששב הארון מהפלשתים, והארון היה נע ונד עד שהושיבו דוד.

²⁶ המיוחס בטעות לרש"י.

'ויש מקומות שנוהגין לומר הודו לה' קראו בשמו כאשר הוא כתוב בדברי הימים, לפי שדוד קבע לאומרו בכל יום לפני הארון²⁷.

ומפורש יותר בספר האשכול (אלבק ה'; הו"ד בארחות חיים):

ונהגו לפתוח אחר מדרש רבי ישמעאל, בהודו לה' קראו בשמו, ולי הכותב נראה, מפני זה הטעם פותחין בהודו, לפי שכל אותן שנים שהיה הארון ביריעה תקן דוד שיהיו אומרים לפניו זה המזמור כמו שכתוב בספר יוחסין²⁸, ומפורש בסדר עולם, כי בתמיד של שחר היו אומרים מהודו עד ובנביאי אל תרעו, ובתמיד של בין הערבים היו אומרים משירו לה' כל הארץ עד והלל לה', ומפני שהזכרנו סדר הקרבנות אומרים זה המזמור²⁹.

ב.

בתוך פסוקי השירה ששרו וזמרו הפרים בעת העלותם את הארון מהפלשתים לבני ישראל, נמצאו הכתובים שמהם לומדים פרטי דיני מצות נענועים, (שם ט"ז ל"ג – ל"ה)

אז ירננו עצי היער מלפני יי' כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי' כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך:

ובודאי יש למצוא סמך ורמז על הסמיכות של מצות נענועים להנס גדול של חזרת הארון ולשירת הפרים, אמנם לפני זה יש בנותן טעם להביא עוד שיכות בין הנענועים ולהשמחה בעת העלאת הארון.

והוא מש"כ הנצי"ב דברים נפלאים במרומי שדה (סוכה שם), לבאר האיך למדו חז"ל שצריך לנענע בלולב כלל, הרי מן התורה בהגבהה בעלמא די 'ולקחתם לכם' כתיב, ומאין לקחו רז"ל להוסיף נענוע בלולב.

וכ' הנצי"ב שהוא ע"פ הכתוב (שמואל ב' ו') אצל דוד כשהעלה את הארון:

'ידוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים, ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים'.

והמפרשים מפרשים 'מנענים' שהוא מין כלי שיר³⁰, אמנם במדרש (במדבר רבה פ"ד) מפרש מאופן אחר, וכך מתאר המדרש השמחה בעת הלעאת הארון ע"י דוד³¹

²⁷ והראשונים מפרשי הסידור מביאים את זה, ובעזרי"ת בשיעורי תפילה אבאר עוד.

²⁸ היינו ספר דברי הימים.

²⁹ מכאן משמע קצת כנוסח האומרים הודו סמוך לסדר קרבנות לפני ברוך שאמר.

³⁰ ז"ל רד"ק 'ובמנענים', הוא כלי נגון יניעם אדם גופו בנגנעו בו, או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון, ויונתן תרגום וברביעין והם לוחות דוקת יגננו בהם, ובדברי רבותינו ז"ל רביעית של אליית, פ' לוחות של מקוננות, כי הלוחות ההם יגננו בהם ויקוננו. במצודת כ' 'ובמנענים', הוא מכלי הנגון, יעורר האדם להניע גופו ולרקד.

³¹ בפעם הראשון.

'היו תשעים אלף זקנים מהלכין לפניו, והכהנים טוענין בו, והלויים מנגנין, וכל ישראל משחקין, מי שיש בידו לולב, מי שיש בידו תוף וכלי שיר'.

[מנענים³²] זה לולב שאדם מנענע בו'.

ומכאן לקחו רז"ל, שהשמחה ע"י הלולב הוא בנענוע, ולכן קבעו לנענע בעת נטילת הלולב לשמוח בו, כי כן דרך השמחה של נטילת לולב.

ולפי"ד חזינן עוד שיכות בין הנענוע ולמעמיד העלאת הארון, ובודאי רמיזי טובא גניז ביה.

ג.

ולפני שנימא ביה מילתא לקשר השירה של הפרים ומצות הנענוע בד' מינים, יש להתעמק למצוא טעם נכון, למה אכן עשה ה' הנס הגדול הזה, שיזמרו הפרים, הא תינח הנס הגדול שהפרות הלכו ביושר נגד טבעם, היה כדי להחזיר את הארון ליד ישראל וכפי הבחינה שעשו כהני פלשתים וקוסמיהם, אמנם לא הצריך לשינוי טבע כה גדול, שיפתח ה' את פי הפרות לשיר שירות ותשבחות?

וי"ל כי אחרי שהארון היה בשבי אצל הערלים הפלשתים, היה מקום לעם בני ישראל לחשוב, כי אף שזכו שהארון חזר עליהם בדרך נס, אמנם הקדושה הראשונה נאבדה, ואין זה כי אם כבחינת לוחות שניות, שאין קדושתם שלימה כ"כ, לזה הפליא קודשא בריך הוא לעשות נס גדול הפלא ופלא שישירו ויזמרו הפרים, כדי לשמח את בני ישראל ולהראות להם השמחה הגדולה שיש לקוב"ה שהארון שב לעמו, ועי"ז ידעו בני ישראל שקדושת הארון לא נפגמה כלל ועיקר, ובקדושתו הראשונה עומדת.

ד.

ועפי"ז אפשר שיפתח לנו חלון להבין למה ילפינן מצות נענועים משירת הפרים, כי מבואר בספה"ק ששמחת חג הסוכות הוא על הכפרה של יום הכיפורים. וכ"כ בילקוט (רמז תרנ"ד):

את מוצא שלש שמחות כתוב בחג, ושמחת בחגך (דברים ט"ז י"ד), והיית אך שמח (שם טו) ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, (ויקרא כ"ג מ'), אבל בפסח אין את מוצא שכתוב בו אפי שמחה אחת, למה? וכו',

וכן את מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהן את ההלל, אבל בפסח אין אנו קורין בהן את ההלל אלא ביום טוב הראשון ולילו, למה? וכו',

וכן אתה מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, דכת' ועשית חג שבועות לה' אלהיך ושמחת אתה וביתך (דברים ט"ז י' - י"א) ומה טעם אין כת' שם שתי שמחות? וכו',

³² פ"ה עין יוסף שם.

אבל בראש השנה אין כתוב שם אפי שמחה אחת, שהנפשות נדונות, ומבקש אדם את נפשו יותר מממונו,

אבל בחג לפי שנטלו הנפשות דימוס ביום הכפורים כמה שנ' כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא ט"ז ל').

וזהו העבודה והשמחה במצות לקיחת ד' מינים בחג הסוכות וכמוש"כ במדרש שוחר טוב (תהילים ק"ב), עה"כ 'תִּכְתֹּב זאת לְדֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יִהְיֶה לָּךְ', וז"ל:

תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא, וכי עדיין אומה עתידה להבראות שהוא אומר ועם נברא?

רבנן אמרי אלו הדורות שהן כמתים במעשיהם, ובאין ומתפללין לפניך בראש השנה וביום הכיפורים, ואתה בורא אותן בריה חדשה, ומה להם לעשות, ליקח הדס ולולב ולהלל אותך, שנאמר ועם נברא יהלל קה.

והאריכו בזה הספרים הקדושים, לבאר ששמחת חג הסוכות הוא שמחת כפרת עוונות של יום הכיפורים, וכדאי להעתיק לכאן, דברי אחד מן הקדמונים בספר 'צרור המור', וז"ל:

'בט"ו יום לחדש חג הסוכות שבעת ימים לה', הם ענני כבוד שהושיבנו בהם כמאמרם ז"ל, והרמז בזה המצוה הוא כי אחר שישראל יצאו ביד רמה מיום הדין שהוא יום ר"ה, והשם יתברך סלח לחטאתם מכח התשובה, ומכח יוה"כ, רצה השי"ת להודיע לכל העולם זה החסד הגדול שעשה עמהם לכפר עוונותיהם, לפי שעד עכשיו מכח הדין והעון היו ישראל בפחד ובדאגה, כדכתיב פחדו בציון חטאים, וכתוב לך עמי בא בחדריך, אבל עכשיו שנצחו הדין והם בשמחה, רצה השי"ת שיצאו מבתיים בלי פחד, ויצאו השדה לעשות סוכות ולישב שם בלי פחדויראה, אחר שאין יראים מכח הדין, ועל זה רמז לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים, ולכן אמר בסוכות תשבנו שבעת ימים בלי פחד ויראה, ואינם צריכים להשגב בעיר חומה דלתים ובריח, ולכן נקרא זה המועד חג הסוכות, וזה רמז בתורה באומרו ויך עשו ביום ההוא לדרכו שעירה, שהוא שעיר לעזאזל, ויעקב נסע סכותה, לקיים מצות סוכה.

ולכן אמר בסוף ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כי הם טכסיסי מלוכה וסימני מלכות, כמו שכתבו בזוהר שזה דומה לאדם שיש לו דין עם אחד והם עומדים לפני המלך, והמלך חייב לאחד וזיכה לאחד, והיו שם ממתינים לידע עם מי הדין, ולא היו יודעים, עד שבא אחד, ואמר מי שיוציא בידו שרביט המלך הוא נצח הדין, כך כל העולם עומדים בדין בחדש זה ואין יודעים מי נוצח הדין, יצא אחד ואמר מי שיוציא שרביט של המלך נצח הדין, וא"כ אחר שנצחו הדין, אינם יראים מכח הדין, ולכן צוה להם בסכות תשבנו ז' ימים בלי פחד ויראה.

ומועד זה עיקר המועדים כולם, גדול מכל המועדים, שיש בו עניינים שונים ומצות מיוחדת, לפי שבמועד של פסח עדיין לא היו ישראל בשלימותם, לפי

שעדיין לא היה להם תורה מן השמים, ואחר מתן תורה, לא היו עדיין בשלימותם לפי שעשו העגל, ועד יום הכיפורים לא נתכפר להם העון, ואחר יום הכיפורים נשלמה שלימותם, ולכן מועד של סוכות הוא מועד עיקרי מכל המועדים, ולכן אומרים בו הלל גמור בכל הימים³³.

וכן כתוב בספרי תלמידי בעשה"ק, ונביא לדוגמא מש"כ בספה"ק דברי חיים (פרשת ראה) וז"ל:

והנה מבואר בספרים הקדושים דכל עניני ר"ה ויוה"כ הוא להסיר מסך המבדיל מעבירות ולזכך החומר ונפש הקדושה ע"י תשובה ומצות הזמניות הניתנים לנו וכו',

ואח"כ השי"ת ברוב רחמיו שולח ממקור התשובה ועצומו של יום מכפר ומעביר אשמתנו ונשארו בני ישראל נקיים,

ולכן אח"כ המצוה לשמוח בשמחה זו אשר זכינו להפטר מעוות ולזיכוכ הנפש, והנפש מלא משמחת המצוה, ולזה המצוה לשמוח בארבע מינין וכו'.

וכדאי להעתיק עוד מש"כ בספה"ק דעת משה (ליל אושפיזא דאברהם) וז"ל:

ועל ענין זה מורה ההולכה וההבאה עם הלולב, להורות נתן, הגם כי הלך ונסוע מאחרי השי"ת, מ"מ יוכל לעשות תיכף הבאה להביא עצמו אל השי"ת. הגם כי כבר נאמרו סודות עמוקות בכונות הניענועי הלולב, מ"מ גם זה אמת ויציב.

הרי ששמחת חג הסוכות בכלל, ונענוע הד' מינים בפרט, הוא להראות השמחה על התשובה שמחל הקב"ה אותנו הכיפורים.

והנה אמת נכון הדבר שזכינו ביום הכיפורים שהקב"ה מחל את עוונת ישראל באומרו 'סלחתי כדברך', אמנם יש חשש שעם ישראל ירגישו בנפשם אה"נ שהקב"ה מחל את העוונות, אמנם אהבה הישנה חלפה ואיננה, והקירבות אלקים איננה כתמולל שלשום, ואינו דומה אחר החטא לקודם החטא.

לזה השכילו רז"ל ללמוד את דיני הנענועים משירת הפרים להזכירנו, שכמו שאחרי ששב הארון מהפלשתים, לא נפגם הארון כלל, ואהבה הישנה במקומה עומדת, כמו כן אחרי שנתכפר לו האדם ביום הכיפורים, האהבה הישנה מתעוררת, כי הקב"ה עומד ומצפה ומחכה לסלוח לעמו, והשב מכל לבו הקב"ה מקבלו בשתי ידים.

וכשאנו עוסיקם במדריגת השב והתקרבותו לה', נכון להעתיק את דברי הנשר הגדול הרמב"ם (תשובה ז' ו-ז) וז"ל:

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, ונאמר ולא שבתם עדי נאם ה', ונאמר אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב,

³³ קיצרתי קצת הלשון בקטע זה.

כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק, התשובה מקרבת את הרחוקים, **אמש היה זה שנאוי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד**, וכן אתה מוצא שבלשון שהקב"ה מרחיק החוטאים בה מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים, שנאמר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, ונאמר ביכניהו ברשעתו כתוב, את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וגו', וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל בנו, ביום ההוא נאם ה' צבאות אקח זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם.

כמה מעולה מעלת התשובה, **אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל**, שנאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, צועק ואינו נענה, שנאמר כי תרבו תפלה וגו', ועושה מצות וטורפין אותן בפניו, שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי מי גם בכם ויסגר דלתים וגו', **והיום הוא מודבק בשכינה** שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם, צועק ונענה מיד, שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה, **ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה**, שנאמר כי כבר רצה האלהים את מעשיך, **ולא עוד אלא שמתאווים להם**, שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות.

ובעת שלוקחים הד' מינים לשמוח לפני ה', להודות ולהלל על התשובה שנתכפר לנו מכל עונותינו, מנענים בהודו לה' ואנא ה', על פי שירת הפרים, ששרו לפני הארון 'ואמרו הושיענו אלקי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשיך', ונזכרים עי"ז שאף אחרי שהארון היה בשביה אצל הפלשתים הערלים הטמאים, מ"מ כיון ששב לעם ישראל הקב"ה שר שירה, כמו אנחנו מתחזקים, להתחזק ולהאמין שאחרי התשובה הוא מתקרב להקב"ה, והקב"ה מתאוה למעשה מצוותיו.

וענין זה שמצות נענועים הוא לחזק האמונה בתשובה שנתכפר לנו, מצינו לאחד מן הראשונים מדבר, ה"ה המאירי (סוכה שם)

מוליך ומביא לעצור רוחות רעות, ומורדי לעצור טללים רעים, כלומר **שתהא מחשבו להאמין שהשם ייטיב לטובים וכפר לשבים**.

הרי דברים מפורשים שכוונות הנענועים הוא להשריש בלבנו האמונה שהקב"ה מכפר לשבים, ועי"י שירת הפרים מתעוררים לזה המחשבה.

ה.

והאמונה בכפרה הכרחי מאוד אל השב, כי עי"ז יזהר מכאן ולהבא, כי אינו דומה מי שמאמין בתשובה, ומרגיש בנפשו אחרי התשובה כאילו נולד מחדש 'ועם נברא יהלל קה', בודאי נזהר שלא יתלכלך בחטאים ועוונות, משא"כ מי שמדמה בנפשו כי התשובה לא נתקבלה חלילה, ואף אחרי שעבר יום הקדוש עדיין נשמתו מלכלכת בטיט ורפש, לא יזהר לשמור את נשמתו.

על דרך משל, מי שלובש בגד חדש נזהר מאוד שלא יתלכלך, משא"כ מי שלבש בלהות, אינו נותן לב, ולא איכפת לו אם בגדו יתלכלך עוד.

וכדאי להעתיק מה שכתוב הרמב"ן בהקדמה לפירושו לספר דברים וז"ל:

וטרם שיתחיל בביאור התורה [משנה תורה] התחילה להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם, כמה ימרוהו במדבר, וכמה התנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת הרחמים, וזה להודיע חסדיו עמהם וכו', ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם, שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ, כי אין אדם אשר לא יחטא, ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדינו ונאבד, ולכן הודעים משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו, וכענין שאמר הכתוב (תהלים ק"ל ד') 'כי עמך הסליחה למען תורא'.

הרמב"ן מפרש הכתוב, 'כי עמך הסליחה למען תורא', שלכאורה קשה להבין, כי אדרבא מפני שהקב"ה סולח, אז בניקל לחטוא, כי בין כך יחטא, אמנם האמת הוא להיפוך, כי בהיות שאין אדם שיעשה טוב ולא יחטא, ואם הקב"ה לא יסלח לו, אז ירגיש שבין כך נאבד נשמתו, אכול ושתה כי בין כך מחר נמות, ועל זה אמר דוד המלך, 'כי עמך הסליחה, כדי שעל ידי זה יבוא ליראת שמים, כי אחרי שהקב"ה סולח, אפשר להחזיק מעמיד ולהיות צדיק.

וראה עוד מש"כ בעל התניא באגרת התשובה (פי"א) לחזקת את האדם באמונה שהקב"ה סולח וז"ל

'האמונה והבטחון להיות נכון לבו בטוח בה', כי חפץ חסד הוא, וחנן ורחום ורב לסלוח, תיכף ומיד שמבקש מחילה וסליחה מאתו ית', (כרוב רחמין מחה פשעי כבסני טהרני וכל עוונותי מחה וכו') בלי שום ספק וס"ס בעולם.

וכמו שאנו מברכין בכל תפלת י"ח תיכף שמבקשים סלח לנו כו', ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח, והרי ספק ברכות להקל משום חשש ברכה לבטלה, אלא אין כאן שום ספק כלל, מאחר שבקשנו סלח לנו מחל לנו, ואילו לא היינו חוזרים וחוטאים היינו נגאלין מיד כמו שאנו מברכין בא"י גואל ישראל.

והרי אפי' במדת ב"ו כן, שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול, ואפי' בקוטע יד חבירו כדאי' בגמ' בספ"ח דב"ק, ואם ביקש ממנו ג"פ ולא מחל לו, שוב א"צ לבקש ממנו, והגבעונים שביקש דוד המלך ע"ה מהם מחילה, בעד שאול שהמית את הגבעונים ולא רצו למחול, גזר דוד עליהם שלא יבאו בקהל ה', שהם רחמנים וכו' כדאי' בפ"ח דיבמות, ובמדת הקב"ה על אחת כמה וכמה לאין קץ.

ומה שמשבחים ומברכים את ה' חנון המרבה לסלוח המרבה דייקא, וכמ"ש בעזרא רב לסלוח, דהיינו שבמדת בשר ודם אם יחטא איש לאיש, וביקש ממנו מחילה ומחל לו, ואח"כ חזר לסורו, קשה מאד שימחול לו שנית, ומכל שכן

בשלישית ורביעית, אבל במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם א' לאלף פעמים, כי המחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו הקדושות, אינן בבחי' גבול ותכלית, אלא בבחי' א"ס, כמ"ש כי לא כלו רחמיו, ולגבי בחי' א"ס, אין הפרש כלל בין מספר קטן לגדול, דכולא קמי' כלא ממש חשיב, ומשוה קטן וגדול וכו'.

ולכן מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, וכל החטאי' שמתוודים בעל חטא מדי שנה, אף שחזר ועבר עליהם חוזר ומתודה עליהם ביוה"כ בשנה הבאה, וכן לעולם, ובכל שנה ושנה לאו דוקא אלא כמו כן בכל יום ויום ג"פ מברכי' בא"י חנון המרבה לסלוח, וכמארז"ל תפלה כנגד תמידין תקנוה, ותמיד של שחר הי' מכפר על עבירות הלילה, ותמיד של בין הערביים על של יום, וכן מדי יום ביום לעולם, אלא שיוה"כ מכפר על עבירות חמורות, והתמיד שהוא קרבן עולה מכפר על מ"ע בלבד, וכן התפלה בזמן הזה עם התשובה כנ"ל.

וכדאי להעתיק אימרא נאה של הרה"ק בעל חי' הרי"ם:

'במוצאי יום הכיפורים אומרים תיכף [בתפילת מעריב] סלח לנו אבינו כי חטאנו, ולכאורה הא נתכפר ביום הכיפורים ועדיין הוא בבית הכנסת, ואמתי חטא?

אך נראה, כי העיקר הוא שאיש ישראל צריך להאמין שיום הכיפורים מכפר, ובאם ח"ו שיש לו ספק ספיקא אם נתכפר הוא חטא, ועל זה מתפללים במוצאי יום הכיפורים שיסלח לנו אולי ח"ו אין לנו אמונה שלימה שיום הכיפורים מכפר'.

וזה הוא העבודה של חג הסוכות להודות ולהלל להקב"ה על שקיבל תשובתינו וכיפר לנו, ולהחזיק בנפשינו שכבר נתכפר לנו הכל, ומעתה הבחירה ביד האדם לעשות הטוב והישר בעיני ה'.

ו.

ואם באנו לכאן, י"ל באופן פשוט השייכות בין שירת הפרים בעת העלאת הארון למצות נענוע של ד' מינים, בהקדם המשך הסיפור בספר שמואל, אחרי שהפרים הביאו את הארון בשירה וזמרה בדרך נס נפלא.

וכך מתאר הכתוב מה שאירע בעת שהארון הגיע לבית שמש (שמואל א' ו' י"ג):

וּבֵית שֹׁמֵשׁ קִצְרִים קִצִּיר חֲטִים בְּעֶמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ אֶת הָאֲרוֹן וַיִּשְׁמְחוּ לָרְאוֹת.

ובהמשך שם (שם י"ט):

וַיֵּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵּית שֹׁמֵשׁ כִּי רָאוּ בְּאֲרוֹן ה', וַיֵּךְ בָּעַם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ, וַיִּתְּאֲבְלוּ הָעָם, כִּי הָכָה ה' בָּעָם מִכָּה גְדוֹלָה.

ובגמרא (סוטה לה.) הקשו:

ו'יך באנשי בית שמש כי ראו בארון', משום דראו (ונסתכלו בו³⁴) ויך (בתמיה)?

ותירץ בגמ' לחד מן דאמר:

קוצרין ומשתחויים היו (לא בטלו ממלאכתן לכבדו, והאי ראו לשון בזיון, כמו אל תראוני שחרחרות).

והיינו שהחטא של עם ישראל היה שלא עשו שמחה גדולה, אלא מסתכלים בנס, וחוזרים למלאכתם.

ומעתה י"ל, כי הקב"ה עשה הנס הגדול שישירו הפרים, כדי לעורר את עם ישראל, שיראו את הנס וישמחו על חזרת הארון ועל האהבה הגדולה, והרצון של השכינה לשכון בתוך בני ישראל.

אמנם בני ישראל היו אטומים לזה, ונענשו בעונש גדול כמבואר בכתוב.

ולכן כשדוד המלך החזיר את הארון, עשה שמחה גדולה מאוד מאוד, כמבואר בכתוב, ובחר לשיר את שיר הפרים, כדי לעורר את עם בני ישראל, לשמוח בה' ולא יעשו כמו שעשו בעת שחזר הארון לבית שמש.

ולכן קבע דוד שבכל יום בעת שהארון היה ביריעה ישירו לפניו שירת הפרים, לעורר משרתי השם, לשמוח תמיד על השראת השכינה בתוכם, ולא יזלזלו חלילה וחלילה.

ועל פי זה י"ל השייכות בין הנענועים לשירת הפרים, שבא לעורר לכל אחד, שאל יזלזל חלילה בהזכיה הגדולה שנתכפר עונותינו והקב"ה בא לשכון בתוכינו, ומה יפה לבחור דוקא בכתובים הללו, שעיקרם באו לעורר על דבר זה.

וכדאי להעתיק דברי מוסר הכתובים בספר יסוד יוסף המדמה את הלב לארון הקודש, ועבודת הנענועים בזה, וז"ל:

ובכל נענוע צריכין לקרב הד' מינים אל לבנו, אחר שכבר ידוע כי הלב דוגמת הארון אשר בו הספר תורה, כן צריך להיות הלב כלי מוכן להסתיר בתוכו יחוד קדושה ויראה ואהבת השי"ת ברוך הוא, כי עיקר עבודת השם יתברך הוא, הוא בלב, כמו שאמר הכתוב ועבדתם את ה' אלקיכם בכל לבבכם.

ואמנם על ידי מחשבות רעות ולב חורש רע, מסלק הקדושה שהיתה מנחת ומסתרת בתוך הלב כספר תורה שבהיכל, ועתה במקו זה הכנסנו טומאה, כמו המכניסים עבודה זרה בהיכל ח"ו.

ומפני זה דפקנו על לבנו בימי התשובה ויום כפור בשברון לב ובבכיה ותחנונים, להתיש כח הסט"א ולגרשו כלה, גרש יגרש על ידי אנחות המשברות את הלב, שמתאנחים על חטאים ופשעים ועל ידי הכאות בלב.

³⁴ הסוגריים הם לשון רש"י.

ועתה כי בטוחים אנו בחסדו יתברך ברוך הוא, כי שומע לקול תפלתנו, ובכיותינו עלתה למרום דרך פתיחת שערי רחמים, והוסר הטומאה בלבנו, וחזר להיות כלי מוכן לקבל קדושה עליונה, ועתה אנו מקרבין ומגישים את הד' מינים שהם באים נגד ד' אותיות שמו יתברך אל לבנו, להכניס קדושת שמו יתברך אל לבנו, ולבגניז בלבנו מדות הקדושה והטהרה והיראה והענוה אשר מדות אלו משתלשלין ובאים מקדושת שם הוי"ה יתברך ברוך הוא.

הרי שמדמה את התשובה לחזרת הארון לתוך ההיכל, ע"י הד' מינים, ולכן למדים דיני והנהגת הנענועים, משירת חזרת הארון, כי זכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

סיום

ונסיים קצת בדרך הלצה: כי מי שמרגיש בנפשו שאין הוא ראוי לנענע בהד' מינים הרמוזים לשמותיו הקדושים, ומי הוא לגשת לשיר ולרנן למלך קל גדול ונורא, ובמה יחשב להגיש לפניו יתברך בשיר ורננה, יתבוננן במחשבתו, הלא גם הפרים שרו להשם, למה, כי כך היה רצונו יתברך שמו, ויעשה ק"ו בנפשו, אם הפרים יכולים לשיר לה' מפני רצון קונם, כ"ש וכ"ש אנן בני אברהם יצחק ויעקב שעמדנו על הר סיני וקבלנו את התורה ויש לנו נשמה טהורה, והשם הטוב ציוונו לשיר לפניו, ומחכה לשמוע השירה והזמרה מאותנו, צריכים אנו להתחזק ולשיר את שיר ה' ³⁵.

יתן השם הטוב שנזכה לשוב אליך באמת ובתמים, ולקיים מצות ד' מינים כתיקונם בכל פרטיה ודקדוקיה, ושמחת לפני אלקיכם שבעת ימים, בבית מקדשינו, ונשמח לפניו כימי קדם.

³⁵ זאת ועוד כי אף אם מרגיש בנפשו, מי הוא לבוא לפני מלך מלכי המלכים לשיר ולהלל, הלא לב יודע מרת נפשו, יזכור כי הלא הוא אוהז בידיו את הד' מינים שמרומזים בו השם הקדוש כמבואר במדרש, וילמוד ק"ו בעצמו מה לפרים שהם בעלי חיים, זכו לשיר לה', בשביל שנשאו עליהם ארון ה', כ"ש מדבר, כשנושא בידו המינים הרומזים לקוב"ה, ומקיים מצותו, כ"ש שיש לו הכה לשיר לקל חי.

ודבר זה למדנו מדברי השפת אמת (נשא תרמ"א) 'במדרש (מד"ר ו' י') בכתף ישאו כו' (במדבר ט) דורש על השירה כמו שכתוב (תהלים פ"א ג') שאו זמרה כו'. וקשה מה בכתף, ויתבאר הענין על פי מה שכתוב (שמואל א' ו' י"ב) וישרנה הפררת בדרך, שעל ידי שנשאו הארון, ניתן בהם דעת לשורר ולזמר, כמו שכתוב בזוהר הקדוש בלק (ח"ג רא. ח"א קכ"ג): ארונא דעל גביהו עביד להון לזמרא, כן הלויים במה שנשאו על כתפיהם, בכח זה הרימו קול זמרה, וכמו כן הוא בכל עובד ה' שמתמלא זיו ושמחה על ידי עבודת אמת, ועל זה נאמר (ישעי' מ"ג כ"א) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, כי עיקר העבודה בתורה ובמצות וממילא נתמלא פיו שירה וזמרה. וזה עצמו העדות, שהאמת עד לעצמו, שהעובד ה' מבין בנפשו שהוא דבוק בשורש האמת ולבו שמח, והוא עדות על הבורא יתברך.

הרי דבריו הקדושים וברורים שכמו שהפרים זכו לשיר לה' על ידי שנשאו את ארון ה', כמו כן כל עובד ה' בא לידי שירה וזמרה, על ידי שנשאו את עול התורה והמצות על כתיפו. כל שכן כשהמצוה גופא הוא לשיר לה', ומחזיק בידיו את מצות ה', המינים שרומזים לקוב"ה, ודרכם לשמח (כמבואר ברמב"ם ובספר החינוך), שזה מביא את האדם לידי שמחה ושירה. יה"ר שנזכה לזה.